

Rácz János

Amikor valóban minden egybeforrt, vagy csak a történészek láttatják a különbségeket?

A 2006-os év, minden szempontból, 1956 jegyében telt el a történészek körében. Számptalan konferencia és kötet jelent meg a forradalom kapcsán, csak ha felidézni szeretnénk a címeket és az előadások helyszíneit, nem lenne elég egy tanulmány. A múlt év végén a Debreceni Szemle e különszámában jelent meg, a Debreceni Egyetem Történeti Intézetében a forradalom 50. évfordulójára rendezett konferencia anyaga. [1956 és emlékezete. Debreceni Szemle Könyvek 1. köt. Szerkesztették: Pallai László, Püski Levente és Mazsu János. Debrecen, 2008.] A kötet három tematikus blokkban közli a tanulmányokat. Az elsőben az 1956 és a vidék kapcsolatával, a másodikban 1956 nemzetközi háttérével, a harmadikban 1956 örökségével és recepciójával foglalkozó írásokat találhatunk. A szerzők között, a Debreceni Szemle hagyományának szellemében, a városban, a régióban dolgozó értelmiségiek és tudósok, valamint határon túli magyar kutatók találhatók.

1956 a rendszerváltás óta fontos témája nemcsak a történészeknek, hanem az egész társadalomnak is. A forradalom valóban sokszínű volt, de akadtak kérdések, amelyben a magyar nép többsége vitathatatlanul egyetértett. Nyilvánvaló volt például, hogy soha többet nem akart senki egy a Rákosi-diktatúrához hasonló rendszerben élni. Kérdés, hogy az egyes csoportok, települések eltéréseinek bemutatása a „mindenkinek meg volt a saját 56-os forradalma” képet erősíti-e, vagy képes felmutatni azokat az egységes pontokat, amelyek összekötik a külső szemlélő számára elsősorban ellentétesnek tűnő irányokat. A Debreceni Szemlének az 56-os forradalommal foglalkozó száma is sokszínű. A kapcsolódási pontok az írásokban nem mindig egyértelműek, ezért igyekszem a recenzióban megteremteni a remek tanulmányok, írások összekapcsolását, és a végső elemzésben a kötet kapcsán keresem a választ a címben megfogalmazott kérdésemre.

A legfontosabb kérdés az 56-os forradalommal foglalkozó folyóiratszám kapcsán mégis az, hogy mennyiben nyújt újat az 56 iránt érdeklődő olvasóknak. A teljes tartalom bemutatása nélkül, az általam legérdekesebbnek tartott munkák kiemelésével igyekszem megválaszolni ezt a kérdést is. Tény, hogy a tematikából látszik, annak, akit a budapesti események érdekelnek elsősorban és kizárólag nem ezt a kiadványt kell legfőképpen lapozgatnia. Természetesen ez nem lehet kritika, hiszen Budapest szerepéről a forradalomban már rengeteget tudunk. Egyetlen hiányosságot azonban mégis meg kell említenem a tematizálás kap-

csán. 1956 vidéki eseményeinek kutatása nagyon fontos, de nem szabad megke-
rültni a történetek beágyazását a forradalmat alapvetően meghatározó fővárosi
cselekményekbe. A folyóirat egyes írásaiban ez nem mindig evidens. Igazán
nem hihetünk abban, hogy a főváros és a vidék forradalma kezelhető teljesen kü-
lön is. Egyes analógiák a főváros és a vidék forradalma között a témát kevésbé
ismerők számára is egyértelműek lesznek csak ezt a kiadványt elolvasva.

Filep Tibor írásában például jól nyomon követhető a szegedi MEFESZ meg-
alakulása, és a szegedi diákok közvetlen hatása a budapesti egyetemistákra. Kü-
lönösen hasznos, hogy a tanulmánya legvégén olvasható két nagy vidéki város
(Miskolc és Debrecen) egyetemi ifjúságának pontokba szedett követelése a bu-
dapesti műszaki egyetem fiataljainak már jól ismert 16 pontos programja mellett.
Ezekből együttesen jól megfogható, hogy a magyarországi egyetemisták valóban
egységbe forrtak a legfontosabb gazdasági és politikai, társadalmi követeléseik-
ben. Tehát nem lehet beszélni meghatározó különbségekről a forradalom előest-
éjén a főváros és a vidék között. Vagy elegendő megnézni Kácsor Zsolt tanul-
mányát, amely a Szabad Nép lázadó, reform-szellemű újságíróiról szól, mennyi
vidéki születésű kritikus tollú újságíró található a leírásában, olyanokat, akik
a fővárosban fejtették ki meghatározó munkát. A forradalmat vezető, formáló
vidéki értelmiség soraiban is található nem egy olyan személyt, akinek az éle-
te a forradalmat megelőző eseményektől egészen a megtorlásig szinte hasonmá-
sa lehetne budapesti sorstársának. Erre tökéletes példa Völgyesi Zoltánnak a
hajdúnánási iskolaigazgatót bemutató tanulmánya. Az MKP, majd MDP tag
Ricsei Balázs iskolaigazgató a helyi értelmiséggel együtt a nánási Bocskay kör-
ben gondolkodott a változtatás szükségességéről, míg pesti sorstársai ugyanek-
kor a Petőfi-körben kritizálták közösen a fennálló rendszert. Ricsei később abban
a nánási Forradalmi Bizottmányban vállalt közfeladatot, amely szinte átvette a
szerepet a „levitézlett” közigazgatástól, és a település életét szervezte, a forrada-
lom kilengéseit kordában tartotta. Pesten is a Rákosi rendszer hibáit kritizáló ér-
telmiség vállalt komoly szerepet a Forradalmi Bizottságokban. És végül ezért a
kádári megtorlás gépezete igyekezett bűnbakokat kreálni belőlük, többek között
az olyan mentalitású bíróságokon, mint ahová Ricsei Balázs ügye került. Nem
gondolnám, hogy a bíróságokon külön hangsúlyozták volna, hogy pesti vagy vi-
déki értelmiségit fognak megbüntetni a forradalom alatti tevékenységéért. Külö-
nösen érdekes Völgyesi Zoltán munkájában a nánási zsidóellenes atrocitások
megemlézése, amelyeket egy korábbi munkájában részletesen is feldolgozott.¹
Máshol is előfordultak problémák a magyar származású zsidók és a keresztény
magyarok között. Hidas Péter tanulmányában rámutatott arra, hogy érezhető fe-
szültség alakult ki az ausztriai magyar táborokban is a zsidó és a nem zsidó me-
nekültek között. Hidas szerint egy jelentés arról is beszámolt, hogy a

1 Völgyesi Zoltán: *Az 1956-os forradalom és a zsidóellenes megmozdulások Hajdúnánáson*.
Bp. 2001. Osiris 97-113 (Doktori Mestermunkák).

seizenheimi tábor megerősítették az osztrák hatóságok az újságírók és a fotóriporterek távol tartásának céljából, nehogy híre menjen a táborban történt zavarásoknak. Egy egykori táborlakó (G. S.) 1994-ben készült visszaemlékezésében azt állította, hogy a Roeder táborban (Salzburg, Siezenheim) kellemetlen incidensekre is sor került. Antiszemita megjegyzések és fenyegetések hangzottak el egyes magyar menekültek részéről. Véleménye szerint legalább egy olyan eset is előfordult, amikor az osztrák csendőrök siettek a zsidó barakkok védelmére, azonban G. S. nem emlékezett a zsidók ellen irányuló tényleges fizikai bántalmazásra.²

Mindezekkel szemben is erősek a kételyeim akár a menekült táborokban, akár a forradalom alatt Hajdúnánáson kialakult antiszemita forrongással kapcsolatban, mert a zsidóellenesség alapja a menekültek körében alapvetően nem a származás, nem a zsidóság pusztá ténye lehetett, hanem sokkal inkább az, hogy a Magyar Dolgozók Pártjának legfelső vezetésében az izraelita származásúak felülreprezentáltak voltak. Ezért helyesebb a kommunista ellenességgel és félelmekkel magyarázni a helyzetet az eredendő antiszemitizmus helyett, amely egyes menekülteknél, illetve a hajdúnánási lakosság kisebb részénél elvezethetett a mindenképpen elítélendő cselekményekhez is. Ez az okfejtés a tanulmányból hiányzik.

A Debreceni Szemle 1956 és a vidékkel kapcsolatos írásaiban, a szerkesztést, illetve az ezt megelőző 2006-os konferenciaszervezés alaposságát; az előadások egymásra épülését dicsérni kell. Hiszen a kötetből is látható, hogy a vidéki forradalom több aspektusát vázolják fel az érdeklődő olvasónak. A kötetben található információkat a forradalom alatt, egy megyeszékhely és vidéki nagyváros – Nyíregyháza – munkástanácsáról és nemzeti bizottságáról éppúgy, mint a magyar falvakban elindult önszerveződési folyamatról, amely a parasztság követeléseinek érvényesítésre irányult. Varga Zsuzsanna ez utóbbi tanulmánya tovább árnyalja az 56-os forradalomról kialakított általános képet, amelyben a parasztság elsősorban élelmiszerral látja el a harcoló fővárost. Írásából kiderül, hogy az agrárnépesség határozott elképzelésekkel rendelkezett a forradalom utáni életről. „*Tudatosan dolgozta ki az egyéni gazdálkodáshoz visszatérés programját.*”

A folyóiratszám következő részében a 1956-os forradalom nemzetközi hátterével foglalkozik. A szovjet intervenció kérdéskörében két tanulmány is született Baráth Magdolna, illetve a téma hadtörténelmét kiválóan ismerő Horváth Miklós tollából. A két szerző nem ért mindenben egyet. Baráth Magdolna, Gerő Ernő életének és politikai szerepének kiváló kutatója³, rámutat arra, hogy nem teljesen

2 Hidas Péter I.: *Kanada és a magyar zsidó menekültek. 1956-1957.* In.: Évkönyv/1956-os Magyar Forradalom Történetének Dokumentációs és Kutató Intézete, 7. Bp. 1999. 312-322. Illetve Web: <http://www3.sympatico.ca/thidas/Hungarian-history/Kanada.html> (2009. 04. 20).

3 Baráth Magdolna PHD kutatásának témája volt Gerő Ernő.

egyértelmű, hogy a szovjet csapatok beavatkozását Gerő Ernő kérte volna, fennáll a lehetősége, hogy a szovjet beavatkozást Gerő esetleg utólag hagyta jóvá. A döntés ekkora már a Kreml-ben valószínűleg megtörténhetett. Ezzel szemben Horváth Miklós a szakirodalomban is általános szereplő képet vázolja fel az 1956. október 23-i eseménysorral kapcsolatban, ezért nála egyértelműen Gerő kéri a szovjet csapatok beavatkozását. Azonban nála is felmerül egy a szakirodalommal és az általános felfogással szembeni állítás. Munkája szerint, a Varsói Szerződés, az osztrák államszerződés megkötése után (1955. május 15.) korántsem jelentette a hazánkban tartozódó szovjet csapatok további jelenlétének a fokozását. Ehhez kellett az MDP beleegyezése is. Később pedig a Varsói Szerződés katonai szervezetének elemzése során nyilvánvalóvá teszi, hogy sem ez a szerződés, sem más katonai megállapodások nem tették volna lehetővé, olyan erejű hadműveletet tervezését és kivitelezését Magyarország ellen, mint az 1956. november 4-i „Forgószepl” fedőnevű támadás. A szovjet beavatkozással kapcsolatos, politikai döntés hátterét, és az abban részvevő személyeket Baráth Magdolna írásában találhatjuk meg. Ezért a két írás tökéletesen kiegészíti egymást. Egy apróbb szempont, illetve érdekesség azonban nem található meg a tökéletes elemzésben: Szuszlov és Mikojan SZKP küldöttek között nem volt összhang a magyar kérdést illetően. Mikojan nem fogadta el Hruscsov döntését a beavatkozással kapcsolatban, és tiltakozott ellene.⁴ A katonai megoldás helyett politikai megoldást szorgalmazott. Mivel a recenzió témája egy komplett konferencia anyaga, feltételezem, hogy vita során ez az érdekesség is elhangzott.

Simándi Irén írása az 56-os forradalom rádióadásaiban közreadott nemzetközi sajtószemlével foglalkozott. A munka különös aktualitása, hogy az 56-os évforduló egyik legvitatottabb könyvének, Charles Gati munkájának Nagy Imrével kapcsolatos véleménye nyer benne forrásszinten alátámasztást.⁵ Charles Gati kifejezetten nehezményezi Nagy Imre hibás döntéseit a forradalomban, olyan „jó ember de rossz politikus” képét rajzolja meg benne, aki nem látja, hogy nyugatiak nem bíznak benne, miközben túlságosan sokat akar, nem a kiúttal kecsegtető lengyel példát követi. Simándi Irén írásában jól látható, hogy a nemzetközi sajtó nem zárta a szívébe Nagy Imrét, csakúgy nem, ahogy a nyugati politikusok sem. Elegendő csak a tanulmányban bemutatott Szabad Európa anyagokat elolvasnunk, hogy megértsük, Nagy Imre korántsem jelentette a nyugat számára ugyanazt, mint a magyaroknak. És amikor lehetőség lett volna valóban megszólalnia a miniszterelnöknek 1956. november 3-án egy nemzetközi sajtótájékoztatón, elmaradt a találkozás a külföldi riporterekkel, mert Nagy Imre ekkor nézett szem-

4 Szereda, Vjacseszlav - Rainer M. János (szerk.): *Döntés a Kremlben, 1956. A szovjet pártelnökség vitái Magyarországról*. Bp. 1996. 1956-os Intézet.

5 Charles Gati: *Veszett Illúziók. Moszkva, Washington, Budapest és az 1956-os forradalom*. Bp. 2006. Osiris.

be azzal is, hogy a Kínai Népköztársaság is átértékelte a magyar eseményeket.⁶ A folyóirat utolsó részében, 1956 öröksége és recepciója kapcsán, némely esetben nem szorosan a fenti témához kapcsolódó munkát is olvashatunk. Biczó Gábor tanulmányában például a Rákosi-diktatúrában a kényszermunka táborok kapcsán ritkán említett, „humorból”, a rendszer logikátlanságát pellengérező író-sokból, történetekből kapunk egy csokorra valót. Biczó elemzését legfőképpen Györgyey Ferenc egykori kistarcsai és recski rab könyvére a „Lágerhumorra” támaszkodva, mutatja be a „hitetlen” ávos, illetve az ávos-nyilas figurákat, valamint a rabok saját szórakoztatására kitalált nem létező személy „*Knöpffel Rudolf a három-szögletes cipőfelsőrész-készítés feltalálójának ünnepnapját.*” Ezzel a témával a szerző, tagadhatatlanul, a kötet egyik legolvasmányosabb, a diktatúra éveit tragikomikusan bemutató tanulmányát szolgálhatja.

Gyáni Gábor az 56-os eseményekben szereplő társadalmi rétegek vizsgálatával, válaszolja meg a még mindig sokakat vitára serkentő kérdést, hogy 1956 októberében, forradalom, vagy felkelés zajlott Magyarországon. Gyáni elemzésében a forradalomban tevékenykedő csoportokat három plusz egy formában vázolja. (baloldali értelmiség, egyetemi diákok, ipari munkásság, illetve faluhelyen a gazdagabb parasztság) Elemzésének célja, hogy a társadalmi csoportok szerepének bemutatásán keresztül kvázi „osztálytartalommal” lássa el az eseményeket, hogy bizonyítsa a forradalom kifejezés jogosságát. Mindezt azonban úgy, hogy hangsúlyozza a társadalmi csoportok pluralitását, „és kétségbevonhatatlan fragmentáltságát” amely a „*magyar forradalom igazi specifikuma*” Ezért írásában elemzés tárgyává teszi az 56 előtti társadalmi problémákat, amelyek a társadalom felülről indított mesterséges átformálása során folyamatos bizonytalanságban, akár súlyos esetekben identitászavarokba taszították a családokat. Ezt a jelenséget *mobilitási csapdának* nevezi, mert a társadalomra erőltetett iparosítási politika, és a társadalom folyamatos mozgásban tartása miatt, a politikai vezetés maga vált a forradalom megalapozójává. Gyáni fontosnak tartja még az értelmiség missziótudatát, valamint az egyetemi fiatalság szubkultúráját, amely hasonló volt nyugati fiatalok 60-as éven jelentkező politikai mozgalmaihoz. A magyar fiataloknál az azért volt előbbi jelenség, mert a diktatúra szabadságelnyomó szerepe lökte tovább az önállósulási folyamatukat a politika irányában.

Az elemzésből nekem hiányzik a magyar oktatás szerepe, amely valóban át-politizált volt, és a szovjet hősök bemutatásán, példáján keresztül felépítette a bátor honvédő forradalmi ifjúság képét, akaratlanul is elültetve ezzel a fiatalokban a vakmerő, hazájáért bátran kiálló felkelőt, amely aztán nem csodálható módon több esetben a budapesti utca harcokban való részvételhez is elvezette őket.

6 Lásd a teljes történetet: Ráczy János: *Az 1956-os forradalom bukása a Time világában.* In: *Ahogy mi látjuk* (szerk) Horváth Ildikó-Tornyai Anna Bp. 2007. ELTE-BTK. 222. o.

Végezetül Glant Tibor tanulmányára hívnám fel a figyelmet, amely a magyar forradalom amerikai emlékezetével foglalkozik. A munka, nemcsak az elemzésben már megszokott elektronikus médiában és nyomtatott sajtóban kutat, hanem tudományos és képzőművészeti munkákban, a politikában is vázolja mindazt, amit az amerikaiak gondoltak a forradalmunkról. A Debrecen Szemle 56-os számának megjelenése előtt, a szerző, a témában kiadta magyarra lefordított könyvét is.⁷ A nyomtatott sajtóanyag vizsgálatához, a ma már mindenki számára hozzáférhető digitális adat-bázisokat használja, amelyek lehetővé teszik a kutatók számára, hogy kulcsszavas keresésekkel vizsgálják az egyes napilapok cikkanyag mennyiségét, egymással is összevetve az adatokat. A szerző megjegyzi, hogy ez az összehasonlítás még nem lehetséges hetilapok és egyéb nem tudományos folyóiratokban. Magam részéről, az elemzésből hiányolom a Time Magazin megemléztetését, amely egyrészt nagyszerű Internetes archívummal rendelkezik, másrészt mivel a pesti szabadságharcosokat az év emberének választotta megérte volna a megemléztetés. A tanulmány vitathatatlanul legérdekesebb része a magyar forradalom elnevezéseinek vizsgálata a New York Times-ban, amely a sok esetben ma is megtalálható bizonytalanságot hűen visszatükrözi. Meg kell még dicsérni az írás függetlenségét is, amely az 56 kapcsán, az Egyesült Államokban kiadott visszaemlékezéseket és a legkülönfélébb irodalmi munkákat taglalja.

Miután áttekintettük a munkákat megállapíthatjuk, hogy a történészek, kutatók valóban a forradalom különböző aspektusait, különféle kérdéseit taglalják. A szakmának mégis törekednie kell arra, hogy egyes kérdésekben a nyilvánvaló különbségek mellett, keresse az azonosságokat is, és ezeket is igyekezze bemutatni. Elsősorban a vidék és Budapest forradalmának, néha indokolatlan elkülönítésére gondolok. De ugyanígy, az egyes társadalmi csoportok közötti különbségekben is meg lehet találni a közös, összekapcsolódó pontokat. Elég csak a Petőfi-kör vitáira gondolnunk, ahol nemcsak az értelmiségiek hallgatták a felszólalásokat, hanem minden bizonnyal ott voltak azok a munkás fiatalok is, akik azután fegyverrel siettek megvédeni a közös forradalmukat. Igen, természetesen igaz az is, hogy sokszínű volt a forradalom, és hirtelenségével meglepte a kritikus értelmiséget, éppúgy mint az egyetemistákat, és a hozzájuk csatlakozott munkásokat, az agrárnépességet szerte az országban. A Debreceni Szemle írásai kiválóak minden szempontból, és láthatóan több kérdésben is újdonsággal szolgálnak, ezért ajánlani tudom mindenkinek a kötet forgatását, de milyen jó lett volna egy bevezető tanulmányban mindezt összefoglalni nem szakmabeliek számára is, még közelebb hozva a mondanivalót az átlagos, de a téma iránt érdeklődő olvasó számára. Hiszen végül is a kutatók írásaikkal. Nem mást, hanem őket szeretnék bevonni a forradalom nagyszerűségének csodájába.

7 Glant Tibor: Emlékezzünk Magyarországra 1956 Tanulmányok a magyar forradalom és szabadságharc amerikai emlékezetéről. Bp. 2008. Kiss József Könyvkiadó.